

Bont dikkopje

Carterocephalus palaemon

Het bont dikkopje is een vrij zeldzame standvlinder van vochtige gebieden in een bosachtige omgeving en is vooral in Brabant en Oost-Nederland te vinden. Hij vliegt in één generatie tussen midden mei en midden juni. De rups van het bont dikkopje is lichtgroen, vlak voor en na de overwintering lichtbruin. Over het lichaam lopen lengtestrepen en de kop is aanvankelijk lichtgroen maar kleurt later ook lichtbruin.

Levenscyclus en gedrag

De eitjes van het bont dikkopje worden afzonderlijk afgezet op de bovenkant van jonge bladeren van pijpenstrootje of hennegras. Vroeger leefde de soort in Zuid-Limburg op boskortsteel, misschien ook op gevinde kortsteel. Voordat het vrouwtje de eitjes afzet, voedt zij zich met nectar van kruiden op bloemrijke en beschutte plaatsen. (RAVENSROFT 1994B, VAN SWAAY ET AL. 1995).

Direct na uitkomen spint de rups een kokertje van een grasspriet, waarin hij zich overdag verbergt. 's Nachts verlaat hij zijn koker om te eten. Als het blad rondom dit kokertje grotendeels is opgegeten, zoekt hij een andere stengel en spint opnieuw een schuilplaats. Rupsen eten alleen de groene bladeren. Ze groeien traag en zijn afhankelijk van een lange en aanhoudende groei van de waardplant. In het najaar leven de grotere rupsen vrij op de plant. Dan maken zij aan weerszijden van een grasspriet een inkeping, waardoor de plant geen voedingsstoffen meer naar de wortels kan verplaatsen en het voedselgehalte in de bladeren hoog blijft. Hierdoor komt het dat planten waarop rupsen leven aan het einde van het seizoen nog groen en voedselrijk zijn en onbezette planten helemaal verdord. Om te overwinteren spint de rups een stevig kokervormig hibernaculum van meerdere grasbladeren en verkleurt dan van lichtgroen naar lichtbruin, wat overeen komt met de verkleuring van het gras. Aan het begin van de lente verlaat hij zijn hibernaculum, en duurt het nog één à twee weken voordat hij zich verpopt. In deze periode zont de rups veel. Het blijkt dat rupsen die weinig zon hebben gehad dicht bij de grond verpoppen, terwijl rupsen die meer zonnewarmte hebben ontvangen dit aan de bovenkant van een oud blad doen. (RAVENSROFT 1994C, D).

De vlinders voeden zich met nectar van verschillende planten, vooral braam en echte koekoeksbloem. Mannetjes verdedigen een territorium, meestal een beschutte, zonnige ruigte met enkele struiken. Vaak zit het mannetje op een hoge grasspriet of tak. Wanneer een ander mannetje het territorium binnenvliegt, verjaagt hij die met een spiraalvlucht, waarbij de vlinders wel 25 tot 30 meter ver kunnen vliegen. Meestal keert de territoriumbezitter daarna terug. Mannetjes zijn actieve vliegers en maken veel snelle en korte vluchten om een paringsbereid vrouwtje te vinden. Het aantal vlinders op de vliegplaatsen is hoog, circa 40 per ha. (TAX 1989, STRONKS 1994, RAVENSROFT 1994A, VAN SWAAY 2003).

Vliegtijd en overwintering

Het bont dikkopje vliegt in één generatie tussen 11 mei en 10 juni. Vlinders zijn waargenomen tussen 27 april en 11 augustus. De soort overwintert als volwassen rups.

Leefgebied

Het bont dikkopje leeft op de overgang van vochtige graslanden naar vochtige bossen, zoals open plekken en brede bospaden in zandbroekbossen, langs sloten grenzend aan bossen of houtwallen en bij vennen aan de rand van struweelrijke heide. De biotoop is vrij zonnig maar beschut en meestal kleiner dan een hectare. In het algemeen worden waardplanten gebruikt die tot een meter uit de bosrand staan of op een open en vrij vochtige, grazige en schaduwrijke plaats in het bos groeien. Omdat de rups zo lang op de waardplant aanwezig is, dient een deel van de grazige vegetatie in de winter te blijven overstaan. Ook mogen de planten niet te vroeg verdorren, bijvoorbeeld door verdroging. Vroeger leefde de soort, net als nu nog in delen van België, in kalkgraslanden nabij bosranden. (TAX 1989, WARREN 1991, BINK 1992, STRONKS 1994, VAN SWAAY ET AL. 1995, RAVENSROFT 1994B, C).

Mobiliteit, verspreiding en trend

Het bont dikkopje is weinig mobiel. Er zijn weinig waarnemingen bekend van zwerfende exemplaren. Wel heeft de soort zich in de jaren negentig in West-Brabant uitgebreid; blijkbaar kan de soort afstanden van in elk geval enkele kilometers goed overbruggen. Daarnaast worden er zo nu en dan zwerfende vlinders gevonden, bijvoorbeeld op het Leersumse veld.

Het bont dikkopje komt voor van Schotland tot Japan en Noord-Amerika en van Scandinavië tot Noord-Spanje. In

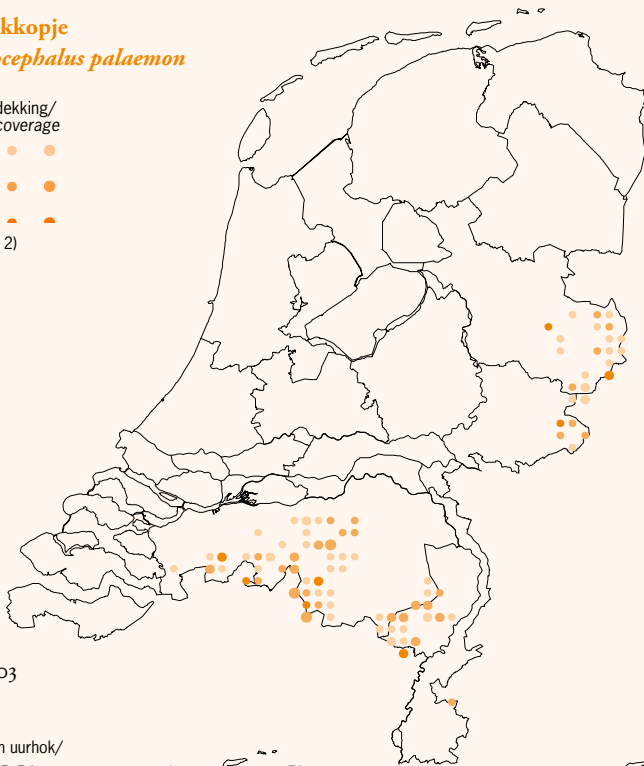
◀ Zonnige maar beschutte overgang van nat grasland naar bos in het Weerterbosch (LI). *Sheltered transition zone from grassland to woodland in the Weerterbosch (prov. of Limburg).*

DEZE SOORT IS GESPONSORD DOOR:
Stichting Staring Advies, Zelhem

grote delen van Noordwest-Europa en Zuid-Europa ontbreekt hij. In Nederland vloog hij aan het begin van de twintigste eeuw op grote delen van de zandgronden en in Zuid-Limburg. In de periode tussen 1900 en 1930 ging de soort hard achteruit. Daarna herstelde hij zich licht tot eind jaren zestig, waarna de stand opnieuw verslechterde en de soort zelfs uit grote delen van Limburg en het gebied van de Gelderse IJssel verdween. Vanaf eind jaren zeventig is het voorkomen tamelijk constant. Sinds 1990 komt de soort in twee gebieden voor: enerzijds Brabant en (vooral Midden-)Limburg en anderzijds het oosten van de Achterhoek en Twente. Vanaf 1993 breidt de soort zich enigszins uit richting West-Brabant; met name in de omgeving van Zundert zijn enkele nieuwe vliegplaatsen ontdekt. Het bont dikkopje is tegenwoordig een vrij zeldzame standvlinder. (TAX 1989, STRONKS 1994, VELING 1999).

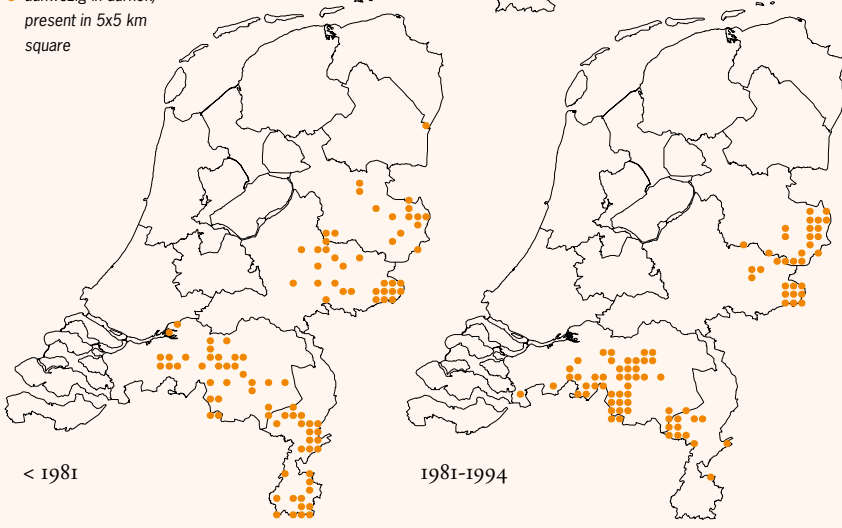
Bont dikkopje
Carterocephalus palaemon

→ dekking/
coverage
↓ aantal/
number
(Cat. 2)

1995-2003

● aanwezig in uurhok/
present in 5x5 km
square

< 1981

1981-1994

De resultaten uit het Landelijk Meetnet Vlinders zijn te onzeker om daaruit conclusies te trekken; de stand lijkt min of meer stabiel te zijn (VAN SWAAY & GROENENDIJK 2005).

Bescherming

Het bont dikkopje staat als 'bedreigd' op de Rode Lijst van 1995 maar als 'kwetsbaar' op die van 2006. Op Europese schaal is hij niet bedreigd en in veel landen is het voorkomen stabiel. Uit tien landen wordt echter een achteruitgang gemeld en de vlinder staat op de Vlaamse, Waalse en Britse Rode Lijst; in Duitsland is hij 'bijna bedreigd'.

Voor het behoud van deze soort is het gewenst dat:

- het leefgebied niet verder verdroogt. Door verdroging bevatten de waardplanten in het najaar onvoldoende voedsel, waardoor de rups sterft;
- het leefgebied niet dichtgroeit. Kleinschalig (bos)beheer met behoud van brede bospaden en open, zonnige, bloemrijke plekken, is wenselijk. Hakhoutbeheer gecombineerd met gefaseerd maaien in de ruigten en zomen verdient de voorkeur;
- de biotoop gefaseerd beheerd wordt. Omdat de rupsen lang op de waardplant aanwezig zijn, is een beheer waarbij het hele jaar door een deel van de grazige vegetatie blijft overstaan, van groot belang. Delen van vochtige hooilanden moeten niet gemaaid worden, zodat (groene) waardplanten, nectarplanten en overwinteringsplaatsen aanwezig blijven;
- bermen van sloten waar deze soort voorkomt slechts eens in de drie jaar gemaaid worden. In bijvoorbeeld Noord-Brabant leeft deze soort ook langs sloten in het agrarisch gebied en is hennegras de waardplant. Daar is het gunstig de sloten eens per drie jaar te schonen en het maaisel op de kant te deponeren. Hennegras groeit dan plaatselijk en niet in een te hoge dichtheid. De vlinder maakt namelijk geen gebruik van hennegras dat in een hoge dichtheid groeit.

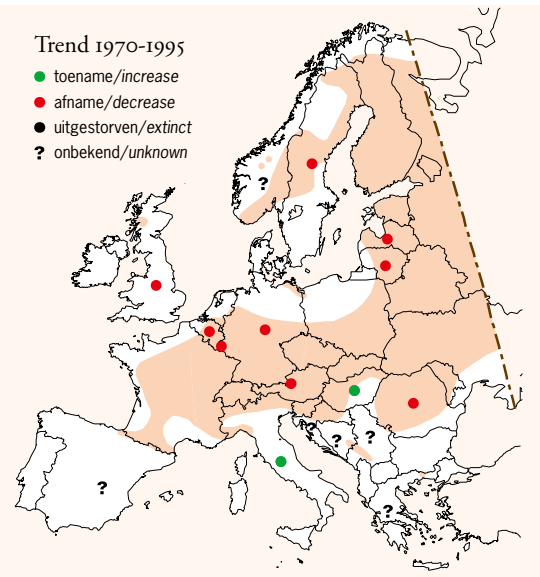
(VAN SWAAY 1990, VELING 1999, MAES & VAN DYCK 1999).

Toekomst

Het bont dikkopje blijft ook in de toekomst waarschijnlijk een vrij zeldzame standvlinder.

Trend 1970-1995

- toename/increase
- afname/decrease
- uitgestorven/extinct
- ? onbekend/unknown

Profiel van het bont dikkopje

Voedsel rupsen Pijpenstrootje *Molinia caerulea* en hennegras *Calamagrostis canescens*.

Voedsel vlinders Nectar van diverse kruiden, bijvoorbeeld braam *Rubus* sp. en echte koekoeksbloem *Lychnis flos-cuculi*.

Vliegtijd vlinders Eén generatie tussen midden mei en midden juni.

Duur stadia Ei: ca. 10, rups: 310-330, pop: 24-32, vlinder: 14, rijpingsduur ei: 4-6 dagen.

Overwinteringsfase Volwassen rups.

Leefgebied Vochtige, grazige vegetaties langs bosranden of bospaden.

Mobiliteit Weinig mobiel.

Dichtheid Hoog, ca. 40 per ha.

Status Vrij zeldzame standvlinder.

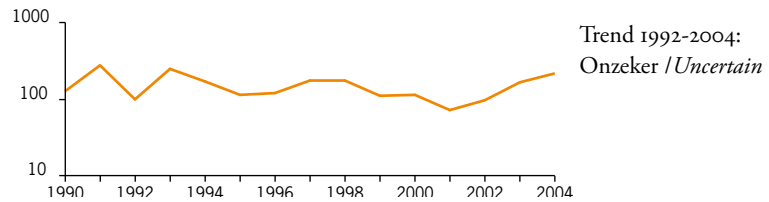
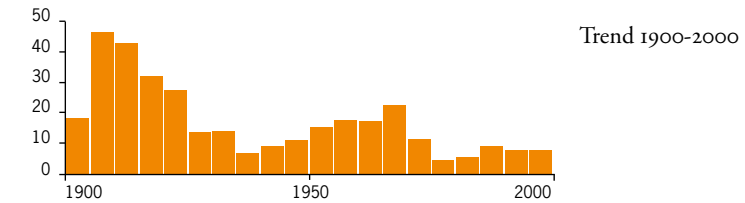
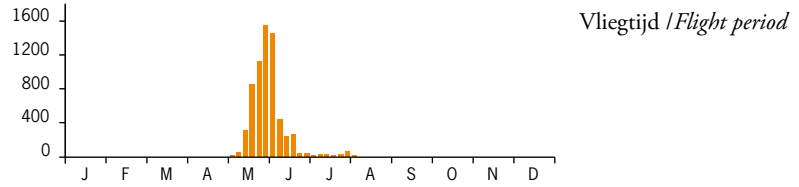
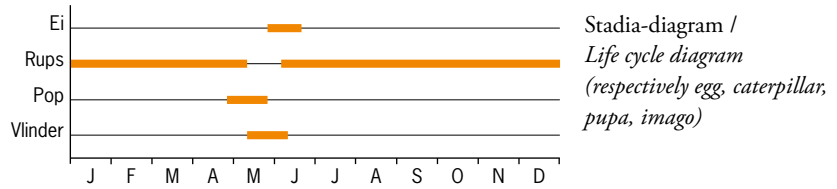
Rode Lijst 1995: bedreigd, 2006: kwetsbaar.

Europese status Niet bedreigd.

Knelpunten verspreiding Verdroging van bosgebieden, dichtgroeien van bospaden en open plekken.

Verwachting toekomst Vrij zeldzame standvlinder.

Beschermingsmaatregelen Voorkomen verdroging leefgebied, kleinschalig bosbeheer, hakhoutbeheer en gefaseerd maaibeheer.

SUMMARY

Chequered Skipper *Carterocephalus palaemon*

Carterocephalus palaemon is a fairly rare resident. It occurs on damp grassland in or near woodland, such as in woodland clearings, along woodland rides and ditches bordering woods, and at the edges of heathland. The larval foodplant is usually *Molinia caerulea*, sometimes *Calamagrostis canescens*. The species flies from mid-May until mid-June, and hibernates as a fully-grown caterpillar. It is classified as 'vulnerable' on the 2006 Red List. Measures should be taken to

prevent habitats or potential habitats from further desiccation. Coppicing combined with rotational mowing could be beneficial, since this results in the open woodland and rough vegetation favoured by this skipper. As the caterpillars grow rather slowly, it is important to leave large patches of rough, grassy vegetation undisturbed, both to provide sites for egg-laying and hibernation, and to give the caterpillars sufficient time to develop.

WERKEN IN HET WEERTERBOSCH

Het Weerterbosch is een belangrijk vlindergebied. Behalve voor bosvlinders als kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder is het ook de vliegplaats van bont dikkopje en spiegelikkopje. Deze dikkopjes bewonen de bosranden, open plekkjes in het bos en bospaden. Door het dichtgroeien van open plekken en toenemende beschaduwing van bospaden werd het bos minder geschikt als leefgebied. Vrijwilligers van de Natuurgroep Nederweert zijn, samen met honderden andere vrijwilligers van scholen, IVN en scouting, bezig met vlinder-vriendelijk beheer.

Dankzij het werk van vrijwilligers blijft in het Weerterbosch leefgebied voor veel bijzondere vlinders behouden.

Thanks to the work of volunteers, habitat in Het Weerterbosch is saved for many rare butterflies.

De eigenaar, Stichting het Limburgs Landschap, is erg blij met deze werkzaamheden. 'Dit werk aan bospaden en bosranden is buitengewoon nuttig voor veel dieren plantensoorten, maar het is voor ons als beheerder niet te doen om zo kleinschalig jaar in jaar uit te beheren. We kunnen prima in een grootschalige actie zorgen voor meer openheid in het bos, maar voor het bijhouden ervan en het jaarlijks terugkerende hakken

en kappen zijn we erg blij met deze vrijwilligers.' De beheeractiviteiten worden nadrukkelijk begeleid door onderzoek. Vrijwilligers zijn in de vliegtijd van de kwetsbare dagvlinders bijna dagelijks in het veld te vinden om te onderzoeken waar de soorten nog zitten en met welke knelpunten ze te maken hebben. Die worden vervolgens de volgende winter weer op het beheerprogramma gezet. De kleine ijsvogelvlinder, maar ook bont dikkopje en spiegelikkopje, profiteren hier duidelijk van.